

УДК 378

О.О. ПЕЙЧЕВА,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Бердянського університету менеджменту і бізнесу*

Р.В. КЕЛЕМБЕТ,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Бердянського університету менеджменту і бізнесу*

БАР'ЄРИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОЦЕСУ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ У ВНЗ

У статті розглянуто суть міжособистісної взаємодії суб'єктів навчального процесу. Автори вважають, що міжособистісна взаємодія виникає у процесі спілкування. У дослідженні виокремлено характерні риси міжособистісної взаємодії а саме: діалог, діалогічні відносини, що сприяють зближенню, єднанню, інтеграції людей. Автори пропонують власне тлумачення поняття «бар'єр міжособистісної взаємодії». Особливу увагу автори зосереджують на бар'єрах, міжособистісної взаємодії, що супроводжують процес оволодіння іноземними мовами у ВНЗ.

Ключові слова: взаємодія, міжособистісна взаємодія, бар'єр, іншомовне спілкування, суб'єкти навчального процесу.

Постановка проблеми. За останні десятиліття в нашій країні відбулися радикальні зміни загалом та в освіті зокрема: Україні потрібні освічені, відповідальні, компетентні спеціалісти, які володіють своєю професією, здатні до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готові до постійного професійного зростання, активні й творчі, вирізняються соціальною й професійною мобільністю, динамізмом, конструктивністю. Це, у свою чергу, актуалізує проблему належного рівня володіння іноземною мовою, а також паралельно – проблему ефективного викладання іноземних мов за професійним спрямуванням у ВНЗ, оскільки уміння спілкуватися іноземною мовою – ключ до успіху в багатьох сферах сучасного життя. Разом з тим слід зазначити, що ефективність сучасної освіти прямо пропорційно залежить від утілення в ній демократичних засад, цінностей партнерства та співпраці між суб'єктами навчального процесу. В основу більшості інноваційних педагогічних технологій покладено підвищення якості взаємодії викладачів і студентів. Втім аналіз педагогічної практики свідчить, що забезпечення взаємодії суб'єктів навчального процесу загалом і процесу, спрямованого на оволодіння іноземними мовами зокрема, наштовхується на низку бар'єрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць, присвячених проблемі міжособистісної взаємодії, дозволяє виокремити основні напрями її дослідження. Представники першого напрямку взаємодію розглядають як форму спілкування і водночас як його структурний компонент поряд з комунікацією та перцепцією (Г. Андреева, О. Бодальов, В. Кан-Калік, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Б. Паригін та інші). Друга група вчених увагу акцентує на змістовій взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу: Н. Кузьміна розробила технологію психолого-педагогічної взаємодії; Л. Кондрашова навела методичну характеристику педагогічної взаємодії та шляхи становлення педагогічного професіоналізму; О. Киричук проаналізував психологію педагогічної взаємодії та виділив стадії її розвитку; В. Аге-

єв досліджував міжгрупову взаємодію в умовах змагання. У своєму дослідженні В. Терещенко робить висновок про те, що міжособистісна взаємодія виступає у двох відносно самостійних формах: одна – включена у процес спілкування, інша – у структуру спільної діяльності. У структурі спілкування взаємодія розгортається на рівні безпосередніх контактів за схемою суб'єкт – суб'єкт, а в контексті спільної діяльності реалізується суб'єкт-об'єкт-суб'єктні зв'язки [7, с. 19]. Однак слід зазначити, що вивчення іноземних мов на немовних факультетах ВНЗ пов'язане з низкою ще й специфічних труднощів, оскільки потребує величезних затрат сил та енергії, щоденної, систематичної, вмотивованої роботи. На відміну від інших навчальних предметів, де оволодіння окремими тематичними розділами забезпечує певний рівень знань у цій галузі, для вивчення іноземної мови необхідні знання граматики, лексики, сформованість навичок вимови, сприймання на слух без будь-яких обмежень для ефективного повноцінного спілкування. Усе це призводить до відчуття непереборності труднощів (бар'єрів), пов'язаних з оволодінням іноземною мовою, викликає відчуття власної бездарності, невпевненості у своїх силах. Успішність вивчення іноземних мов залежить не лише від внутрішніх факторів, що визначають здатності студентів до оволодіння іноземною мовою, але й здатністю до самостійної роботи й самоорганізації. Величезну роль у процесі навчання відіграє й зовнішній фактор – організація самого процесу навчання, методи налагодження міжособистісної взаємодії між суб'єктами навчального процесу.

Таким чином, незважаючи на суттєвий доробок вчених з цієї проблеми, констатуємо, що поза їхньою увагою залишилися такі обставини, чинники, що утруднюють взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу. До таких відносимо бар'єри міжособистісної взаємодії.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті суті бар'єрів міжособистісної взаємодії у процесі оволодіння іноземними мовами у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі можна знайти три варіанти тлумачення міжособистісної взаємодії: по-перше, як обміну діями, спрямованого на організацію спільної діяльності, (Г. Андреева, Н. Бутенко, Л. Орбан-Лембрик), по-друге, як взаємовпливу (В. Маралов, О. Степанов), по-третє, як процесу конструювання міжособистісного простору (Н. Бутенко).

Слід зазначити, що багато дослідників, а саме: А. Бодальов, В. Кан-Калік, Л. Кондрашова, А. Мудрик, Н. Тарасевич та інші, вивчають взаємодію як одну із сторін спілкування. Ми також підтримуємо цю думку, оскільки вважаємо, що міжособистісна взаємодія виникає у процесі спілкування, коли відбувається взаємний обмін думками і почуттями з утворенням загального фонду почуттів, думок, умінь, інтересів, ціннісних орієнтацій. Таким чином, виокремлюємо характерні риси міжособистісної взаємодії а саме: діалог, діалогічні відносини, що сприяють зближенню, єднанню, інтеграції людей.

У цьому контексті доречно викласти погляди О. Киричука, який вважає, що міжособистісна взаємодія визначається характером відносин між її суб'єктами. З огляду на це вчений запропонував існуючі відносини між людьми поділяти на діалогічні, антидіалогічні та індіферентні. Інтеріндивідна функція педагогічної взаємодії реалізовується завдяки діалогічним відносинам і «... полягає у творенні спільноти, нової цілісності – «МИ», тобто має сприяти зближенню, інтеграції людей» [1, с. 34]. Антидіалогічні відносини відкидають «наявність будь-якої єдності один з одним» [1, с. 35], сприяючи розмежуванню між суб'єктами. При цьому чітко простежується віддалення між індивідами. Індиферентні відносини проявляються через відсутність зацікавленості суб'єктів, байдужість щодо виникнення якісної взаємодії, хоч і не виключають формальних стосунків між ними.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним звернути увагу на функції взаємодії. Перша функція міжособистісної взаємодії полягає в активізації психічних станів і процесів суб'єктів діяльності. Виконуючи діяльність у складі групи, студент стає більш самостійним, відповідальним, ініціативним. Головне, що на більш високому рівні функціонують пізнавальні процеси, підвищується інтерес до занять. Усе це забезпечує готовність студента до навчальної діяльності і, отже, до формування навчальних умінь.

Друга функція – розвивальна, оскільки в процесі міжособистісної взаємодії відбувається не лише формування навчальних умінь, але і їх якісне вдосконалювання, розвиток предметно-практичної сфери. Разом з цим відбуваються якісні і кількісні зміни в інших сфе-

рах індивідуальності (у студентів розвиваються здібності регулювати свою діяльність і відносини з іншими, оцінювати себе й інших, керувати своїми емоціями тощо).

Третя функція полягає в інтеграції індивідуальних діяльностей студентів, що сприяє збагаченню досвіду кожного за рахунок досвіду іншого, розвитку уявлень, знань про дії і далі – розвитку самих умінь. Саме за рахунок колективного обговорення результатів індивідуальних діяльностей, коли відбувається обмін знаннями про дії, здійснюється взаємозв'язок цих знань і знань, які має кожен учень. У спільній діяльності існує можливість регулювати діяльність інших людей і так само випробувати їхній регулюючий вплив на собі.

У вирішенні проблеми успішної взаємодії окремі вчені використовують трикомпонентну класифікацію функцій взаємодії, яка включає: *поведінковий, регулятивний і когнітивний компоненти або інформаційний, регулятивний та афективний компоненти* [6]. Б. Ломов [5] зазначає, що інформаційний компонент охоплює всі ті функції, які можна характеризувати як «передача – прийом» інформації; регулятивний (або його ще називають поведінковим) стосується регуляції поведінки в широкому розумінні слова, яку люди здійснюють стосовно одне до одного; афективний компонент відноситься до детермінації емоційної сфери людини. До того ж у реальному акті взаємодії всі названі компоненти проявляються в єдності, в іншому випадку ця взаємодія не буде ефективною.

Отже, у межах нашого дослідження обґрунтовуємо ідею, що ефективна міжособистісна взаємодія, спрямована на оволодіння іноземними мовами, ґрунтується на засадах діалогу. У свою чергу, монолог, антидіалогічні відносини віддаляють учасників навчально-виховного процесу один від одного і призводять до бар'єрів взаємодії.

Бар'єр розуміємо як перешкоду здійсненню або розвитку будь-чого, заваду для якої-небудь діяльності. Проблема бар'єрів у педагогічному процесі досліджена не повною мірою, переважно дослідження велися з психологічних позицій. Л. Ярославська вперше ввела термін «педагогічний бар'єр», дослідила його суть, (що полягає в гальмуванні та зниженні ефективності навчального процесу) та зробила класифікацію, ґрунтуючись на педагогічних засадах. Заслужують на увагу праці вчених ближнього зарубіжжя О. Барвенко, Т. Вербицька О. Худобіна, які розглядали бар'єри, що виникають під час вивчення навчальних предметів, зокрема іноземних мов.

Разом з тим нещодавно в Україні з'явилися дослідження щодо бінарної суті педагогічного бар'єра. Зокрема І. Глазкова визначає його, з одного боку, як складне педагогічне явище, що перешкоджає, стримує, знижує ефективність і успішність педагогічного процесу (негативні функції), а тому потребує запобігання, а з іншого – засобом, що стимулює, спонукає, підвищує ефективність діяльності суб'єктів педагогічного процесу (позитивні функції) шляхом його подолання [2]. Базуючись на зазначених положеннях автор обґрунтовує дві стратегії, а саме: запобігання і подолання педагогічних бар'єрів. Ми вважаємо висловлену думку слушною і зазначаємо, що бар'єри міжособистісної взаємодії виконують негативні функції, а тому потребують запобігання.

Вперше словосполучення «бар'єр взаємодії» зустрічаємо у праці В. Мясичева, який розглядає його в контексті бар'єрів спілкування. К. Карамова називає бар'єри спілкування бар'єрами діалогічної взаємодії та виокремлює серед них такі: ситуативні, конструктивні, тезаурусні, інтеракційні [3, с. 19].

У контексті нашого дослідження бар'єр взаємодії визначаємо як перешкоду, що утруднює реалізацію діалогічних відносин суб'єктів навчального процесу та, як наслідок, знижує його ефективність.

У цьому контексті вважаємо доречніше дотримуватися класифікації міжособистісної взаємодії, розробленої Ю. Костюшко [4]:

- дистанціювання, тобто те, що віддаляє, розділяє, розмежовує людей на будь-якому рівні: фізичному, психологічному, соціальному, етнічному, духовному тощо;
- інтегрування, єднання в ціле, взаємозумовлене співробітництво в досягненні мети, у вирішенні проблем, в особистісному розвитку кожного. Саме такий підхід, на нашу думку, забезпечить виокремлення як фасилітуючих факторів взаємодії так і тих, що її гальмують.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Т. Вербицька, І. Зимня, Ю. Пассов, Т. Фоміна, F. Genesee, Н. Hammerly, Н. Kloss та інші) та власний досвід дозволяють говорити про

таку типологію бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови: мотиваційні (відсутність інтересу, негативне ставлення до предмета, несформованість потреби та інші), емоційні (лінощі, страх, апатія, фрустрація та інші), організаційні (невдалий розклад, відсутність належного методичного забезпечення, мала кількість годин, відведених на вивчення предмета та інші), власне мовленнєві (бар'єри слухання, читання, письма, говоріння) та соціокультурні бар'єри, що пов'язані з певними культурними стереотипами носіїв мови. Але не всі перелічені бар'єри оволодіння іноземними мовами є бар'єрами міжособистісної взаємодії, що потребують запобігання. Так, власне мовленнєві (бар'єри слухання, читання, письма, говоріння) та соціокультурні бар'єри, що пов'язані з певними культурними стереотипами носіїв мови потребують штучного створення у навчальному процесі, оскільки їх розвивальний характер (І. Глазкова) виявиться саме за умови їх ефективного подолання і сприятиме підвищенню рівня володіння мовою.

Висновки. Таким чином, ми підійшли до традиційного розподілу бар'єрів у процесі навчання на зовнішні й внутрішні, між якими існує тісний взаємозв'язок, оскільки, відбиваючись у психіці, зовнішні бар'єри перетворюються у внутрішні, які, на нашу думку, потребують більш глибокого аналізу та вивчення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні дидактичних умов запобігання бар'єрів міжособистісної взаємодії суб'єктів ВНЗ у процесі оволодіння іноземними мовами.

Список використаних джерел

1. Андрієвська В.В. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: книга [для вчителя] / В.В. Андрієвська; за ред. Г.О. Балла, О.В. Киричука, Р.М. Шамелашвілі. – К.: ІЗМН, 1997. – 136 с.
2. Глазкова І.Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів: монографія / І.Я. Глазкова. – Бердянськ: Вид-во О.В. Ткачук, 2013. – 416 с.
3. Карамова К.Х. Педагогические условия и барьеры творческой самореализации студентов в обучении на художественно-графических факультетах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – общая педагогика / Клара Хакимовна Карамова. – Казань. – 2002. – 207 с.
4. Костюшко Ю.О. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Юрій Олексійович Костюшко. – Житомир. – 2005. – 192 с.
5. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: підруч. [для студ. пед. універ.] / В.І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків: ХПІ, 1997. – 338 с.
6. Обозов Н.И. Психология межличностного взаимодействия: автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 13.00.08. – Л., 1979. – 35 с.
7. Терещенко В.А. Формування психологічної готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Вікторія Анатоліївна Терещенко. – Кам'янець-Поділький. – 2008. – 237 с.

References

1. Andriievs'ka, V.V. (1997), *Dialogichna vzaemodiia u navchal'no-vykhovnomu protsesi zahal'noosvitn'oi shkoly* [Dialogic interaction in the educational process of a comprehensive school], IZMN Publ., Kyiv, Ukraine, 136 p.
2. Hlaskova, I.Ya. (2013), *Kompetentnist' majbutn'oho vchytelia u zapobihanni ta podolanni pedahohichnykh bar'ieriv* [Competence of teachers in preventing and overcoming educational barriers], O.V. Tkachuk Publ., Berdiansk, Ukraine, 416 p.
3. Karamova, K.H. (2002), *Pedagogicheskie uslovija i bar'ery tvorcheskoj samorealizacii studentov v obuchenii na hudozhestvenno-graficheskikh fakul'tetah*. Diss. kand. ped. nauk [Pedagogical conditions and barriers of creative self-realization of students in training at the graphic arts department. PhD ped. sci. diss.], Kazan, Russia, 207 p.
4. Kostiuszko, Yu.O. (2005), *Pedahohichni umovy pidhotovky majbutn'oho vchytelia do mizhosobystisnoi vzaemodii v sytuatsii konfliktu*. Dys. kand. ped. nauk [Pedagogical conditions of preparation of future teachers to interpersonal interaction in a situation of conflict. PhD ped. sci. diss.], Zhytomyr, Ukraine, 192 p.

5. Lozova, V.I. and Trotsko, H.V. (1997), *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia* [Theoretical Foundations of education and training], KPI Publ., Kharkiv, Ukraine, 338 p.

6. Obozov, N.I. (1979), *Psihologija mezhlichnostnogo vzaimodejstvija*. Avtoref. diss. dokt. psih. nauk [Psychology of interpersonal interaction. Abstract of Dr. psych. sci. diss.], Leningrad, USSR, 35 p.

7. Tereschenko, V.A. (2008), *Formuvannia psykhologichnoi hotovnosti majbutnikh uchyteliv do interaktyvnoi vzaiemodii z uchniamy*. Dys. kand. ped. nauk [Formation of psychological readiness of teachers to interactive communication with students. PhD ped. sci. diss.], Kamenetz-Podilky, Ukraine, 237 p.

В статье раскрыта суть межличностного взаимодействия субъектов учебного процесса. Авторы считают, что межличностное взаимодействие возникает в процессе общения. В работе выделены характерные черты межличностного взаимодействия, а именно: диалог, диалогические отношения, способствующие сближению, единению, интеграции людей. Авторы предлагают свое толкование понятия «барьер межличностного взаимодействия». Особое внимание авторы сосредотачивают на барьерах межличностного взаимодействия, которые сопровождают процесс овладения иностранными языками в вузе.

Ключевые слова: взаимодействие, межличностное взаимодействие, барьер, иноязычное общение, субъекты учебного процесса.

The essence of interpersonal interaction between subjects of the learning process is described in the article. The authors prove that interpersonal interaction occurs in the communication process. The describe features of interpersonal interaction, such as: dialogue, dialogical relationship that promote convergence and integration of people. The authors offer their own interpretation of the term «barrier of interpersonal interaction.» Special attention is paid to barriers of interpersonal interactions that accompany the process of learning foreign languages at universities.

Key words: interaction, interpersonal interaction, barrier, foreign language communication, subjects of educational process.

Одержано 4.03.2015.